

Prispevek k teoretski obravnavi atmosfere v arhitekturi

A contribution towards a theoretical treatment of atmosphere in architecture

Anže Ceglar

Mentorica: prof. dr. Petra Čeferin

Povzetek

Atmosfera v arhitekturi je posebej **izmuzljiv pojem**. Običajno se jo razume in opisuje kot **nekaj jeziku nedosegljivega**, nekaj, o čemer ni mogoče zares govoriti in česar nikoli ne moremo popolnoma razumeti. Poleg tega se atmosfero razume kot nekaj, kar **sodobna tehnologija izključuje** in kar je torej v sodobnem svetu arhitekture v veliki meri izgubljeno. Povezuje se jo s t. i. tradicionalnimi vrednotami arhitekture in poudarja, da sodobni, **digitalizirani svet možnost atmosfere izključuje**. Magistrska naloga zagovarja **nasprotno stališče**. Povzamemo ga lahko v dveh točkah. Prvič, **atmosfera je eden ključnih pojmov v arhitekturi** in za arhitekturo, in kot takšen **zahteva tudi teoretsko obravnavo**. Drugič, atmosfera tudi danes, **v svetu digitalne tehnologije, ostaja osrednji arhitekturni pojem**. Z razvojem informacijske tehnologije, računalnikov in raznih oblik umetne inteligence v zadnjih desetletjih, smo prispeli do **pogojev sveta, ki temeljijo na digitalni izkušnji**. Tako smo postavljeni v situacijo, ki zahteva premislek različnih vidikov arhitekture, in eden od teh je tudi vidik atmosfere. V nalogi zato skušamo zarisati pomen tega pojma za arhitekturo danes. Natančneje, **skušamo najti besede, ideje in koncepte, s katerimi lahko mislimo atmosfero** v arhitekturi danes. Naš cilj je zarisati **razumevanje atmosfere, ki vključuje današnje pogoje sveta**, tako pa **graditi trdno podlago za nadaljnje razumevanje** tega »problematičnega« in hkrati ključnega arhitekturnega pojma.

Ključne besede: arhitekturna teorija, atmosfera, čutno zaznavanje, tehnologija, digitalno

Abstract

Atmosphere in architecture is a particularly **elusive notion**. It is usually understood and described as **something beyond language**, something that cannot be truly talked about and can never be fully understood. Furthermore, atmosphere is understood as something **excluded by modern technology** and therefore largely lost in the contemporary world of architecture. It is associated with so-called traditional values of architecture and emphasised that the modern, **digitised world excludes the possibility of atmosphere**. This master's thesis argues the opposite position. It can be summarized in two points. Firstly, **atmosphere is one of the key concepts in architecture** and for architecture, and as such it also **requires theoretical consideration**. Secondly, even today, **in the world of digital technology, atmosphere remains a central architectural concept**. With the development of information technology, computers, and various forms of artificial intelligence in recent decades, we have arrived at **a world based on digital experience**. This has placed us in a situation that requires us to consider various aspects of architecture, one of which is atmosphere. In this thesis, we therefore attempt to outline the significance of this concept for architecture today. More specifically, **we attempt to find words, ideas, and concepts with which we can think about atmosphere** in architecture today. Our goal is to outline **an understanding of atmosphere that incorporates today's world conditions**, thereby **building a solid foundation for further understanding** of this “problematic” yet crucial architectural concept.

Keywords: architectural theory, atmosphere, sensory perception, technology, digital

V **prvem poglavju** nastavimo problem in orišemo zgodovinski pregled razumevanja pojma atmosfere, posebej v arhitekturi. V pogovor preko filozofije uvedemo atmosferi sorodne pojme, kot so *avra*, *Stimmung*, *genius loci*, *ambiance* in *mood*, ki razpravo usmerijo k problematiki *čutnega zaznavanja*. Vse te besede se uporabljajo za opisovanje minljivih vidikov nekega prostora, dela ali dogodka, ki jih ljudje lahko čutno zaznavamo. Potem se obrnemo k prevladujočim arhitekturnim opredelitvam atmosfere, ki po svojih filozofskih izvorih domujejo v polju fenomenologije. Tu se zanašamo predvsem na pojmovanja atmosfere po arhitekturnem zgodovinarju in teoretiku Albertu Pérez-Gómezu, ki do svojih ključnih spoznanj delovanja atmosfere pride preko razmislekov dveh nemških filozofov, Hermana Schmitza in Gernota Böhmeja. Pérez-Gómezov glavni uvid je to, da atmosfera presega tradicionalno ločnico med subjektom in objektom, da je atmosfera v resnici vez med njima, vendar ne pripada nobenemu izmed njiju. Preko Pérez-Gómeza spoznamo tudi stališča švicarskega arhitekta Petra Zumthorja. Ta atmosfero vidi kot pogoj za kvalitetno arhitekturo in poudarja *predrefleksivne* vidike zaznavanja atmosfere. Zumthorjevi predstavi sorodno je *predintelektualno zaznavanje* atmosfere po finskem arhitektu Juhaniju Pallasmaaaju, ki temu doda še *multisenzorično izkušnjo*, uporabo vseh čutov za izkustvo atmosfere.

Ta prevladujoča pojmovanja služijo kot podlaga za razmišljanje o vlogi in načinu delovanja atmosfere znotraj arhitekture. Na določenih mestih pa, po mojem mnenju, zaidejo v neproduktivne smeri, zato v **drugem poglavju** sledi kritična refleksija, preko katere skušamo izpostaviti pomanjkljivosti omenjenih načinov razmišljanja o atmosferi in izpostaviti predpostavke, ki zavračajo ključne pogoje današnjega sveta – namreč, nasprotujejo digitalnemu. Tu naletimo predvsem na Alberta Pérez-Gómeza, ki se odločno postavi proti vstopanju digitalne tehnologije v svet in arhitekturo. Po Pérez-Gómezu arhitekturo lahko najbolje izkusimo le v živo, prek *direktnih izkušnje prostora*. Podobno trdi tudi Pallasmaa, ki poudarja pomembnost taktilne, multisenzorične izkušnje prostora, za katere je ključna *fizična prisotnost* v prostoru. Na ta način se avtorja vračata k t. i. tradicionalnim vrednotam arhitekture. Atmosfera in tehnologija sta znotraj njunih pojmovanj zarisani kot pojma, ki naj bi se izključevala, s tem pa je možnost ustvarjanja atmosfere izključena iz sodobnega konteksta.

V **tretjem poglavju** tovrstne opredelitve atmosfere poskušamo preseči in zato ponudimo alternativno izhodišče, ki ga predstavi arhitekturni teoretik in zgodovinar Mark Wigley. Preko pregleda zgodovine presojanja atmosfere v arhitekturnih prikazih pojem atmosfere v arhitekturi opredeli širše in s tem ustvari boljše podlago, na kateri lahko gradimo in ki potencialno vključuje tudi današnje pogoje sveta. V ta namen se obrnemo k ameriškega arhitektu Michaelu Youngu, ki trdi, da se stara vprašanja in zagate arhitekturne prakse ohranjajo tudi v naši digitalni dobi. Preko njegovega pregleda arhitekturne reprezentacije predstavimo filozofski pojem estetike, s tem pa tudi premik k političnim potencialom atmosfere. Pri arhitekturnih pojmovanjih atmosfere, ki izvirajo iz fenomenologije, opazimo problem v opredelitvi dejanskih načinov in primerov kako atmosfera lahko deluje politično. Tu zato premaknemo tudi izhodišče celotne razprave o estetiki, estetiko pa izpostavimo kot ključni pojem za mišljenje atmosfere. Namesto dodajanja političnih vidikov k našim obstoječim razumevanjem estetike in posledično atmosfere se obrnemo k uvidom v politiko estetike francoskega filozofa Jacquesa Rancièra. Njegovo pojmovanje estetike že samo po sebi vključuje politične aspekte oziroma izvira iz njihovega razumevanja, tako pa predstavlja trdnejšo podlago za razmišljanje o atmosferi.

V **četrtm poglavju** na tej podlagi gradimo novo podporno infrastrukturo za razumevanje atmosfere v arhitekturi s spremembo v razumevanju pojma estetike. Po Rancièru izpostavimo treznejša filozofska izhodišča estetike in pojmovanja človeškega delovanja na podlagi konceptov *delitve čutnega* in *avtonomnega čutno-intelektualnega zaznavanja* kot univerzalnega človeškega potenciala ter posledične potencialne *intelektualne emancipacije*, ki je pogoj za *politično emancipacijo*. Estetsko tako ne označuje več nečesa lepega, ampak zadeva zmožnost za avtonomno miselno in čutno zaznavanje ter s tem povezano delovanje. Pri tem se opiramo na stališče Pérez-Gómeza, ki atmosfero razume kot *povezavo subjekta in objekta*. V tem poglavju vpeljemo še poudarek na *izkušnji atmosfere* kot načinu, kako se ta povezava manifestira. Atmosfera je *vez* subjekta in objekta, ki se vzpostavi v subjektovi *izkušnji* objekta – *izkušnji atmosfere*. To zadeva problematiko odnosa med arhitekti in uporabniki, ki se ga pogosto razume kot linearen enosmern proces, ki naj bi vodil od arhitektovih intenc preko zgrajenega objekta do uporabnikove rabe in dožemanja tega objekta. Zato uvedemo Rancièrovo načelo *enakosti inteligenc*, ki ga razvija na primerih nevednega učitelja in emancipiranega gledalca. V tem razumevanju atmosfera ohranja svojo avtonomijo tako, da obstaja kot stvar zase, arhitekti pa jo lahko skušajo ustvariti ali nadzorovati; vendar to ne pomeni, da jim to vedno uspe. Uporabniki z aktivacijo svojih čutno-intelektualnih zmožnosti prostor zaznavajo neodvisno od želja in namer arhitektov. Atmosfera je tako tista *tretja stvar* med arhitekti in uporabniki, preko katere čutno zaznavamo arhitekturne objekte. Delitve na *čutno zaznavanje* in *intelektualno razumevanje*, ki se pojavlja pri določenih avtorjih, tako ne potrebujemo več. Namesto tega se pomaknemo proti pojmovanju *mišljenja* kot ključnega načina človeškega delovanja.

V **petem poglavju** novo podporno infrastrukturo za razumevanje atmosfere postavimo v sodobni kontekst – čas, ki ga določa digitalnost. Obrnemo se k nemškemu filozofu Walterju Benjaminu, ki je v tridesetih letih prejšnjega stoletja opazoval, kako se je definicija umetnosti spreminjala glede na spremembe v proizvodnih odnosih družbe zaradi uvedbe različnih novih tehnologij. Sledimo Benjaminovim poskusom spremembe vidikov umetnosti, ki bi delovali v skladu s temi novimi pogoji sveta, in tako prepoznamo podobnost določenih vidikov Benjaminovega časa s sodobnim kontekstom. V njegovih zapisih prepoznamo dva ključna načina spremembe delovanja družbe v odnosu do umetnosti: *bralce kot sodelavce* in *vstopanje množic v umetnost*. Ta dva načina pa postavimo v današnji kontekst, tako da vzpostavimo delovanje današnjega človeškega vstopanja v digitalni svet. Vzpostavimo pojem *digitalne izkušnje*, ki je ključen sestavni del za preverjanje odnosa med *subjektom*, *objektom* in *izkušnjo atmosfere* v tem novem kontekstu. S tem pa pridemo do spoznanja, da je digitalno danes sestavni del naše *materialne realnosti*. *Avtentične izkušnje* z uvedbo digitalnega nismo izgubili – sama avtentična izkušnja se je spremenila.